

СВЕТИСЛАВ ВОЈ. ВУЛОВИЋ

~~99/2)~~
~~БИБЛИОТЕКА~~
~~Министарства Правде~~
~~Бр. 2945~~

ПРОБЛЕМ СМРТНЕ КАЗНЕ

33333

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
1, Кнез Михаилова улица 1.
1925.

*Својим првим и најбољим учитељима, својим
родитељима, у знак захвалности и љубави,*

13. октобра 1761. године, син угледног тулуског трговца Жана Каласа буде нађен обешен. Отац његов, Жан Калас, био је убеђени протестант, а знало се да му је син нагињао католицизму. Та околност стајала је као основ сумње против њега и Жана Каласа оптуже да је он убио сина. Узалудно је било сво његово одрицање. После кратког ислеђења тулуски га парламенат осуди на смрт и пресуда би извршена одмах за тим. Породица Каласова остави онда завичај и пребегне у тадању слободну Женеу. У том времену у Женеви је живео Волтер са којим се породица Каласова упозна. Волтер се интересује за ствар и, убеђен у невиност Каласову, учини са своје стране да се кривица његова понова суди. Педесет судија испитају целу ствар и пресуда поновног суђења утврди да је Жан Калас био невин и да је од стране правосуђа извршено убиство. О томе погубљењу говорило се тада у целој свету, а то је било осамнаесто столеће, столеће хумане философије. У том истом времену, у Милану, било је неко друштво младих правника, међу којима је био и Бекарије, и које је стајало у вези са Волтером и са енциклопедистима. Подстакнут погубљењем Каласовим, Волтер се обрати томе друштву и

замоли га да га и оно помогне у борби против тадањег кривичног правосуђа. Друштво се одазове и Бекарије 1764. године напише своје чувено дело¹ у коме устане против смртне казне.

Тако је у почетку друге половине XVIII. столећа отпочела борба противу смртне казне и наставила се дубоко у XIX. век, када је, шесетих година у њему, достигла своју кулминацију, и када су о њој, о смртној казни, писали, говорили и расправљали не само они који су у првоме реду били позвани за то, правници, не само они, него и социолози и књижевници и теолози и публицисте, речју, сви они који су само ма какву школу имали за собом. Свакоме се у том времену чинило да је он од некуда компетентан за то питање, и да је чак и позван да гласно да своје мишљење о томе.

У другој половини XIX. столећа духови су се у неколико умирили, а то је дошло као последица оних огромних рефорама које су у тадањим казним законима извршене у питању смртне казне гср. њене примене. Међутим, борба је била утишана у толико, што су они који су били противници укидања смртне казне, али уједно и противници њене огромне примене, што су ти били задовољени ограничењем примене смртне казне, које је у XIX. столећу, било у главном спроведено кроз сва европска зако-

¹ Cezaro Beccaria, *Del delitti e delle pene*, Monaco (Livorno) 1764. Српски превод од М. Дамјановића, О преступима и казнама. Београд 1867 год. (Одштампано из *Српских Новина*, 1867., Бр. 87—152).

нодавства. У толико је борба била утишана. Али убеђене аболиционисте, као и заклети браниоци смртне казне, наставили су и даље борбу која упорно траје и улази и у XX. век, са новим схватањима и новим аргументацијама и једних и других.

И тако је питање смртне казне, или боље, питање, треба ли смртну казну и даље задржати или је треба укинути — и данас још увек једно отворено питање које чека на своје решење.²

Дело Цезара Бекарија појављује се као прво у историји литературе смртне казне. Кистијакowski му, до душе, оспорава то у толико, што се протест против неправичности ове казне јавио још много пре њега.³ Али је зато ипак тачно да се дело Бекаријево јавља као прво систематисано научно испитивање, које је изазвало специјално обрађивање питања о смртној казни, док радови и настојавања свих осталих пре њега, које је занимало ово питање, представљају лутање, неодређена наговештења, и јављају се као резултати личних импресија, субјек-

² Разуме се, првенствено у оним земљама чији казни закони још увек прете смртном казном, а њихов је број, као што ћемо то видети, још увек страховито велики.

³ Разне религиозне секте у Енглеској у XVII. веку Соден, Брисо-де-Варвил (писци XVIII. века), Колбер, (Министар француског краља Луја XIV-ог (друга половина XVII. века), чувени финансијер и државник, предлагао је судовима да кривце у место на смрт, осуђују на робију на лађама. То је било у интересу државе, јер је Колбер свим силама радио на ојачању француске флоте), Монте-скије и други.

тивних схватања, политичких уверења и импресија, или најзад личних расправљања и полемике. Зато ми дело Бекаријево сматрамо као прво.

Одлучно и високо подигнути глас протеста Бекаријевог против смртне казне, изазвао је читаву узбуну међу теоретичарима и законодавцима. Његова прецизно и јасно изложена мисао на ово питање и, за тада, документована аргументација за њу, створила му је огroman број присталица и читав низ следбеника, који, охрабрани његовим гласом, улазе у борбу стављајући се на његову страну. Непосредно од таквог новог и примамљивог схватања изнетог од Бекарија и примљеног и настављеног од његових следбеника, посредно дакле од њега самог, било је утицаја на правосуђа⁴ и законодавства. У Аустрији, Марија Терезија 3. јануара 1776. године, тражила је од свога врховног трибунала, да он испита, имали могућности да се смртна казна поступно укине у Аустрији. А када је 1781 године дошао на престо Јосиф II., он, 9. марта, издаје тајно наређење судовима, да се смртне пресуде, већ саопштене осуђенима, не извршују, него да се достављају највишој судској инстанцији, а ова да шаље њему на решавање. Тако је у ствари помиловање заменило њено извршење. А 1788. године смртна се казна у

⁴ У XVIII веку, у Енглеској, при решавању о делу крађе од 40 шилинга, за које је била прописана смртна казна, поротници су увек изрицали да је оптужени крив за крађу од 39 шилинга, и на тај начин га спасавао од смртне казне.

Аустрији укида и законом.⁵ 1764. године објављено је дело Бекаријево а само двадесет година доцније, 1784 године, велики херцог Леополд укида смртну казну у Тоскани.⁶ Неки писци поричу ову појаву као непосредну последицу учења Бекаријевог, него је образлажувају специфичним околностима и ситуацијом у којој је у том времену била држава Тоскана. Међутим, ово је тачно само у толикоу колико је разумљиво да се и учење Бекаријево не јавља као нешто апсолутно ново, као нешто за шта се

⁵ После смрти Јосифа II. дошао је на престо Франц II. 1894 год. извесне политичке и правне установе предлажу цару поновно завђење смртне казне за дело велеиздаје. 1801 год. цару се опет чини предлог за увођење ове казне, а овога пута још и за дело прављења лажног новца. Али разматрању ових предлога није се тада прилазило, јер се већ иначе стајало пред донешенем једног општег каз. закона. Тај закон буде обнчродован 1803. год. и у њему је смртна казна била понова уведена и то за тринаест различитих дела.

⁶ Узима се да је укидање смртне казне у држави Тоскани прво укидање у организованим друштвеним заједницама. Кистијакowski исто тако дели ово схватање. Међутим занимљива је једна белешка коју налазимо код летописца *Саксограмајника*, која спомиње да је за владе чешког краља *Венцеслава*, поименце 928 год. (X. век) у Чешкој укинута телесно мучење криваца и смртна казна. Та белешка гласи: *Regnabat autem in Praga Venceslaus, qui inter cetera quae de ipso predicantur mirabilia, tormentorum genera et patibula suspendiis hominum preparata dirui fecit, ne inmanitas iudicium exeresceret, nec reparari suo tempore permisit.* (*Пороша* Бр.4. год. I. од 10. II. 1880. стр. 63.)

Кистијакowski третира ово као недоказано. Изгледа међутим, да он овај докуменат, који смо овде навели, није имао у рукама, јер би га, иначе, неоспорно, и навео. Тврди се, међутим, да су критичка испитивања утврдила да се ова вест о краљу Венцеславу оснива на историјским фактима. У сваком случају, такав какав је, овај споменик представља један вредан прилог овоме питању, и, ако је основан, онда један скупоцен податак за културну историју Словена.

дотле није знало. Јер учење његово јавља се као резултат корених промена друштвених схватања о деликту и казни уопште;⁷ као последица оних припремања за социалне реформе које су затим наступиле у европском друштву; као манифестација оних још мутних и неодређених тежњи ка бољем, чега се после био подухватио век хумане философије, XVIII столеће. Следствено, прилике у којима се јавља Бекарије и сам дух тога времена, упућивали су на реформе и прогрес, али у питању које нас интересује,

⁷) Како је у том времену, у европском друштву, стајало са схватањима о деликту и казни, како је то још био период мрака, незнања и дивљаштва, нека само илуструју ови подаци који су сви из XIX. века. 1832. год. у Берлину је извршено последње спаљивање осуђеног на ломачи. До 1851. год., када је путем закона укинута, било је у Пруској редовно кажњавање *квалифицираном* смрћу* (различита мучења пре убијања). Телесне казне и жигосање кривца нестаје тек око педесетих година, и то у пракси, а законодавства су то тек много доцније усвојила. (У Аустрији тако тек 1867. год. Код нас, *шиба* је укинута за друге владе кнеза Милоша законодавним решењем од 6. маја 1859. год. В. Бр. 2012, као „кази противна духу времена и затупљујући грађанска чувства човечности“ и судови буду овлашћени да место ње осуђују кривце на робију по сразмери постављеној у одредбама §§ 5., 6., 7., и 8. Закона од 31. јануара 1853. год. (А. С. Јовановић, Приноси за историју старог српског права, II. део, 1900. год.). А законом од 11. децембра 1873. који је обнародован на *Цети* 1874. год., телесна казна, уопште, укинута је сасвим.) До године 1832. у Енглеској су вешали за крађу од *пет* шилинга (6½ дин.). У Француској је у почетку XIX. века, осуђени на смрт везиван за срамни стуб, одсецала му се рука или нога, и т. д.

* В. Т. Живановић, Извршење смртне казне. *Бранич* 1906. стр. 371 (Исцрпан и потпун преглед начина извршења ове казне по Душановом Законику и у обновљеној српској држави пре и после издања Казненог Законика од 1860. год.).

В. Ст. Новаковић, *Законик Стефана Душана*, Београд, 1898

долази Бекарије да буде од пресудног значаја по своје доба.

Рекли смо већ да је књижевност овога питања огромна. Још 1838. године, пре сто година скоро, криминалиста Каплер је у својој књизи *Упуство за литературу кривичног права* навео 232 великих и малих дела о смртној казни⁸ Деветнаести век, међутим, доноси са собом три класична дела о овоме питању, која у себе апсорбују готово све оно главно што се дотле писало о смртној казни. Она су се појавила некако једновремено. То су дела: Немца *Хецела* од 1869. год., *Смртна казна у њеном културно-историјском развоју*; дело белгијског професора *Хауса* од 1867. год., *Смртна казна, њена прошлост, садашњост и будућност*, и најраније по датуму појаве, (почетак 1867. год.), дело руског професора *Кистијаковског*, *Испитивања о смртној казни*. Од свих њих, ипак, дело Кистијаковског представља, неоспорно, највећу вредност, најпотпуније схватање и преглед самог питања, најисцрпније излагање основних мисли и аргументације и противника и браниоца, и, до тога времена, или боље, и до данас, најтачније закључке о томе проблему.⁹

⁸) А када се зна да тек XIX. век, поименце његова друга половина, представља јек ове борбе, онда није тешко замислити колико је огромна књижевност овога питања.

⁹) И у нашој првеној литератури објављено је доста ствари о овоме питању. Навешћемо у главном све оно што о том питању има на нашем језику. — О смртној казни и њеном укинућу, *Судски Лист*, I. год. 1869. стр.

А сва тројица били су противници смртне казне.

Ми ћемо у најкраћим потезима да конструишемо слику садржини те борбе око смртне казне од једног и по столећа скоро.

У времену када је борба око смртне казне достигла врхунац, а то је било у другој половини деветнаестог века, сто година дакле после појаве списка Бекаријева, био је огроман број оних који су се подухватили да реше ово питање, али сви они, и они раније и они доцније, у главном су мало што шта казали ново

142; У прилог питању о укидању смртне казне, *Пороша*, I. год. стр. 1880, 295.; Питање о смртној казни у нашој Скупштини, *Самоуправа* 1881, Бр. 22—46.; О смртној казни, *Раденик*, 1881, Бр. 93—98.; Адамс и Кенигам, Смртна Казна у Швајцарској, (Превео Н. С. П.), *Борба*, 1893, Бр. 4 и 5.; Бернер Др. А. Ф., О укидању смртне казне, *Србске Новине*, 1866, Бр. 85—111 (Прев. М. Дамјановић); Бекарије Ц., О преступима и казнама, *Србске Новине*, 1867, Бр. 87—152 (Прев. М. Дамјановић); И. о В., О смртној казни, *Одјек*, 1887, Бр. 199—201; Крстић Др. Н. О смртној казни по прописима наших закона, *Судски Лист*, I. год. 1869, стр. 113—161; Максимовић С., О смртној казни, *Право*, II. год. 1886, стр. 169; Митермајер Др. К. Ј. А. Најновија испитивања односно укидања смртне казне, *Србске Новине*, 1886, Бр. 23—168 (Прев. М. Дамјановић); Поповић М., Нешто о смртној казни, *Напредак*, 1865., Бр. 56—66.; Пупков Н. П., Смртна казна код Кинеза, *Глас Права Суо. и Адм.*, III. год., 1904, стр. 377—468; Симић С. В., Смртна казница, *Лицејка*, III. год. 1861, стр. 14.; Симон Ж., О казни смрти, *Говорница*, 1870., Бр. 14—24; Топонарски М., О смртној казни, *Омладинска Заједница*, 1867, стр. 1.; Џон Др. Р. Е., О смртној казни, *Правда*, 1872 Бр. 36—47 и др. (Правна Библиографија, Г. Никетић, Београд, 1907.); *Пројекат и мотиви Казненог Законика за Краљевину Србију*. (Службено издање Министарства Правде), 1910. год. Мотиви, Гл. II. §§ 15 и 16 Прој., Смртна Казна, стр. 110—119; додаток: Одвојено мишљење члана комисије г. М. С. Ђуричића, из §§ 15 и 16, стр. 707—715.

и нису унели ништа више светлости у овај проблем, као што то умесно примећује Кистијакоски. У једном узаном обиму, обележеном од Бекарија, као у очараном кругу, сви су се они кретали, не пребацујући се на нов терен испитивања, и све што је од њихове стране било ново, то је специјално развијање и обрађивање оних основних мисли које је он истакао.

Први главни разлог који противници смртне казне истичу у томе је, што је, кажу они, живот човечији добро *неповредно* и неотуђиво као такво. Према томе, смртна казна је неправична, зато што држава вршећи је чини нешто на шта нема права. Ово схватање добило је више различитих израза у више теорија. *Бекарије*, на пример, изводи неповредност човечијег живота из уговора, који је он, човек закључио са друштвом ступајући у њега. Поименце, тим уговором он је, закључујући га, уступио друштву један део своје слободе, пристао на једно ограничење исте, зарад заштите осталих добара, али му зато није уступио и право да располаже његовим животом. *Лукас*, опет, изводи неповредност људског живота из самог природног права, које човеку гарантује право на живот. Следствено, ако појединац није у стању да одбрани свој живот од напада трећег, њему друштво долази у помоћ Али ова интервенција друштва има своју тачно одређену границу, докле се простире та заштита, и ако њу пређе онда одмах чини нешто на шта нема права. А то је случај са смртном казном. *Лашур*, међутим, са гледишта хришћанске религије, налази, да

човек, немајући права да располаже својим животом, зато што га није ни дао себи, да је он дакле само узусфруктуар тога права, да човек онда то своје право не може да пренесе ни на кога другог, па следствено ни на државу.

Браниоци, међутим, са своје стране, оспоравају ова схватања противника као неумесна и нелогична. На супрот њихове теорије уговора, они износе своју теорију уговора, по којој је човек у извесним случајевима оставио другоме право на свој живот. Други, опет, одбацујући ову теорију, изводе правичност смртне казне из природног права нужне одбране,¹⁰ које је свето и на које сваки има права, и које се у организованом друштву преноси од појединца на државу. Трећи, опет, уопште оспоравају неповредност човечијег живота.

На другом месту противници истичу да смртна казна *не застрашава и, следствено, не*

¹⁰ Савршено је погрешно, каже Кистијаковски, упоређивање друштва, које убицу осуђује на смрт, са појединцем, који у нужној одбрани убија нападача. Организована друштвена заједница, држава, налази се у савршеном другом положају према убици за разлику од положаја у коме се налази појединац према нападачу. Јер, ако појединац у питању не убије нападача, онда се он излаже сигурној опасности да буде сам убијен. Чак, и ако би за нападнутог и било каквог другог излаза из те ситуације, каква друга солуција спасавања, а не само убијање нападача, ипак, прво, краткоћа времена и, друго, нарочита психичка ситуација у којој је он тиме доведен, не допуштају му да размишља. Држава, међутим, као таква, сасвим је у другом односу према убици. Пре свега, њој не прети опасност за живот као што је то случај са појединцем. Злочинац је неупоредиво слабији према држави. У тренутку када му се суди за дело које је учинио, он је, у односу према друштву гесп. држави, немоћан, обезоружан, онеспособљен. Друштво према њему није у стању нужне одбране.

уздржава људе склоне на тешка кривична дела. Потврду за ово они налазе у искуству: у историји народа и судских хроника, које очигледно убеђују, да је број извршених кривичних дела у онолико мањи у колико је ограниченија примена смртне казне, и да је вршење кривичних дела, у земљама у којима је смртна казна укинута, било сведено на један ирелевантан минимум, за оно време докле је она била укинута. Наводе се као класични примери: погубљење лекара Лапомера, мужа и жене Манинових који су 1849. год. погубљени у Енглеској и други. Истичу случај лондонског друштва аболициониста, које се 64-те године прошлог столећа, обратило Митермајеру са питањем о резултату укидања ове казне, у погледу криминалитета, у херцоштвима Олденбургу и Насау, и он је нашао, да се број убиства није променио, и да се према томе не осећа потреба поновног завођења смртне казне. Наводе, даље, случај свештеника Робертса из Бристола, који тврди, да су од 167 људи осуђених на смрт, а које је он исповедао, 161 од њих изјавили, да су пре извршења дела за које су сад осуђени на смрт, толико пута присуствовали гилотинирању. Све ово наводе противници да докажу како смртна казна не застрашава и према томе не уздржава злочинце.

Браниоци опет, на сличан начин, најчешће служећи се само диалектиком, долазе до сасвим супротних резултата. Један део од њих, савршено непристрасних, признају факат ужасно штетног утицаја извршења ове казне на народ и као

реформу и ублажење тога предлажу тајно извршење у место јавног.

На трећем месту истичу противници *непоправимости* смртне казне. Осуђење невиног није ствар ни немогућа ни ретка.¹¹ И онда ако је

¹¹ Један страشان пример овога догодио се недавно у нашој средини. Јануара месеца 1920 год. у једном хотелу у Суботици одео је неки богати трговац Јован Коумар. У Суботицу је дошао трговачким послом и са собом је имао новца. Два дана доцније, када он из своје собе није изашао ни до подне скоро, управа хотела позове полицију и ова уђе у његову собу. Трговац Коумар лежао је у кревету заклан и страховито унакажен. Од новца није код њега ништа нађено. Ствар је била јасна: по среди је било грозно убиство из користољубља. Поведена је истрага и сумња падне на неког младог човека Ђорђа Гравала. Он буде одмах стављен у притвор. Али и ако је он упорно одрицао да је убио Коумара, противу њега су се основи подозрења тако несретно били стекли, да је било скоро извесно да је он убио трговца. У том времену некако, услед неких немира, у Суботици је био организован Преки Суд, и Гравала буде изведен пред њега. Претрес је био кратак. Судије су биле убеђене у његову кривицу и он буде осуђен на смрт. Сутра дан, ујутру, њега обеси. Последње речи које је изговорио биле су му: убите ме, али знајте да сам невин и да сте грешни!

После пуних три године, пештанска полиција известила је надлежну власт у Суботици, да је тамо, у Пешти, притворен неки опасан разбојник Јосиф Ковач, и да је он, поред осталих дела, признао, да је у јануару 1920 год. у Суботици, убио ноћу на спавању трговца Јована Коумара, опљачкао га и онда пребегло у Мађарску. Ради проверавања тога, пештанска полиција тражила је извештај од наших власти.

А невини Ђорђе Гравал, у коме је суд видео убицу трговца Коумара, одавно је већ лежао под земљом.

Случајева судских погрешака (заблуда, или како се то лепо каже судских убиства, *Iustizmord*.) било је увек и биће их сигурно вечито приликом изрицања ове казне. Кистијакowski спомиње чувеног математичара *Кондорса*, који у своме делу, *Покушаји примене теорије вероватности на одлуке по већини гласова*, каже: утврђено је и доказано да није могуће спречити, ма какве се предузмице предузимале, да се у току извесног времена, под

по среди свака друга казна, пресуда поновног суђења може да поправи грешку. Смртна казна је, међутим, непоправима и неповратна. Браниоци, опет, траже укидање узрока који изазивају и омогућавају кажњавање невиног, а не укидање саме казне која зато није крива.

За овим противници тврде да је она неправична и зато што је *недељива*, што се, на пример, подједнако кажњава онај који је убио тројицу људи као и онај који је убио једнога. (Неоспорно да је оваково схватање лишено осnova. Ако није по среди болесни убица или убица у афекту, онда онај који убије једнога није ништа мање крив од онога који убије више њих. И Г. проф. Перић зато са разлогом каже, да је злочинац, учинивши једно убиство

највећом вероватноћом, не деси макар по један случај невино осуђеног.

У своме класичном делу Холцендорф је читау једну главу посветио овоме. Читавим низом факата он је утврдио случајеве невино осуђених чији је број сразмерно врло велики. Спомиње једнога Енглез који тврди да је у Енглеској у једном периоду од 57 година било 49 погрешно изречених смртних пресуда, чија је погрешност наикнадно потпуно доказана. Каже даље, да су у историји судских хроника забележени и таквих случајеви у којима је невини осуђен на смрт просто зато што је из неких разлога (најчешће из душевне поремећености) признао да је он извршио то дело и ако то у ствари није учинио. Наводи пример једнога затвореника у Шлезији, који је признао да је извршио једну палевину која је за последицу имала смрт једнога човека. Због овога он буде осуђен на смрт и погубљен. Доцније међутим, открије се, да је осуђени, у времену извршења ове палевине *већ био у затвору*, и да је тако био у немогућности да изврши ово дело. — Наводи исто тако занимљиве случајеве оних који су због убиства осуђени на смрт, а међутим о невиности њиховој није могло да буде ни речи (зато што су у моменту извршења дела били потпуно неурачуњиви. (Последица несавршености констатовања овога.)

са предумишљајем, већ манифестовао максимум антисоцијалног расположења, максимум, дакле, који већ постоји. А кад је то максимум злочиначких диспозиција, *plus ultra*, онда је нетачно рећи да је онај који је убио више људи и више крив. Јер изнад максимума, изнад *plus ultra*, не стоји ништа више.)

Исто тако противници истичу, да *смртна казна одузима могућност кривцу да се покаје и поправи*. Налази се да постоје две врсте криваца: они који се по извршеном делу покају и поправе и они који остају упорни и не пристају ни на какво измирење са људским установама. Смртна казна одузима оним првим могућност да се покају и да својим даљим честитим животом накнаде друштву оно што су му згрешили. На тај начин она се јавља као установа нечовечна, нехришћанска и убитачно штетна, јер лишава друштво једног његовог члана који би искупио казном своју частитост. Браниоци, опет, негирају сваку вредност оваквог кајања кривца, и сматрају да је увек и свакад довољно оно покајање кривца које се учини на исповедању његовом пред смрт. Ако се он тада покаје, веле они, онда је спасење његове душе осигурано, а ако то не учини, онда је јасно да он то не би учинио ни доцније и кад би био поштеђен смрти.

Најзад као најмоћнији аргуменат који браниоци смртне казне наводе у њену корист или тачније, аргуменат који они, браниоци, сматрају као најјачи, и ако је у ствари тек он без основа, то је, што они држе да *сам народ*

сматра смртну казну као правичну и као потребну и да се његова правна свест буну када кривично-правна санкција за извесна кривична дела није смртна казна. За ово наводе пример 200 становника града Ревала који су 1865 год. поводом убиства Лакнера, предали градском Савету петицију, да Савет издејствује код највеће власти, да се за ово убиство одреди смртна казна. Противници, међутим, увређени, одбијају овај навод. Апсолутно је нетачно да у правној свести народа, данас поготову, може да постоји једно овакво схватање. Ако и код кога може да постоји ово осећање, то може да буде само код онога који је непосредно погођен кривичним делом убиства — случај најближе родбине. То је у осталом потпуно разумљиво, јер бол који је код њих тиме изазван, ствара једно ненормално стање свести, и следствено онда, ни резултати до којих у таквим тренутцима долази оваква свест, не могу никако да се третирају као израз нормалног схватања. То је једно, а друго, неумесно је и полазити од ње, јер се она јавља као заинтересована страна. А колективна правна свест народа, као таква, апсолутно не сматра смртну казну као правичан еквивалент за ма како тешко кривично дело, па било то и само убиство. За доказ тога наводи се класичан пример флорентинског народа, који се на дан извршења сваке смртне казне — независно од тога по коме је основу она дошла — одевао у црно, затварао своје дућане, обустављао сваки рад и — одлазио у цркву да се моли

Богу. У неким државама Сев. Америке правна свест народа толико је се бунила противу смртне казне, да јој је сам законодавац у интересу правосуђа морао да попусти. А колико је то далеко отишло види се по томе, што у тим државама, грађани који се позивају на вршење своје поротничке дужности у кривичним споровима, дужни су да прво под заклетвом кажу, да ли они припадају противницима смртне казне. Још један занимљив пример. Када је 1823 год. у Паризу гилотина пренесена са Гревског Трга на друго, насељеније место града, на Сенски Трг, да би се потенцирао моменат јавности у извршењу ове казне, са својом атрибуцијом, застрашењем, онда су се закупци станова у томе крају листом иселили, а власници зграда покренули су парницу против сенског префекта, тражећи накнаду за причињену штету.

Све ово наводе браниоци, одбијајући категорички да је смртна казна глас народа, његово уверење, његова правна свест.

То је у главном, у најкраћим потезима садржина схватања и аргументације и противника смртне казне и њених браниоца. Са различитим варијантама готово једних и истих разлога и доказа служили су се скоро сви које је занимало ово питање, и од противника и од браниоца. У главном, као што је то већ напоменуто, све се то ипак крџало у једном, још од Бекарија обележеном кругу, и борба се водила на истом терену и са istim оружјем, које је, у току деценија, замењивано оружјем само новијег система.

Са своје стране ми ћемо да покушамо да бацимо мало светлости на три најважнија момента овога проблема.

Прво. Да ли се државно *ius puniendi*, поред имовине и слободе њених поданика, може да простре и на њихов живот; краће, има ли држава права на живот својих поданика или не?

Друго. Под претпоставком да држава има права на смртну казну, да ли је смртна казна, као таква, уопште казна и је ли њено присуство у реду осталих казни корисно и потребно? и

Треће. Шта ће друштво да чини ако смртне казне нестане из реда казни, шта ће оно да чини са кривцима, који, не могући да се поправе, представљају сталну опасност за њега?

Питање, има ли држава право на казну смрти над својим поданицима, старо је исто толико колико су старе и државе. Постоји, дакле, још од постанка првих државних организација. Још Платона, пре двадесет и три столећа, занимало је ово питање, и он га је, са своје стране, решио у корист државе. Ми смо, раније већ, у главном прегледали мишљења изнета у теорији о овом питању. Са своје стране ми не можемо да примимо теорију уговора, изнету од браниоца, по којој држава нема права на живот својих поданика, зато што ови, закључујући са њом уговор, нису јој уступили и право на своје животе. Ту теорију, теорију друштвеног уговора (*contrat social*) ми не можемо да примимо зато, што она за свој основ има једно ненаучно и произвољно схватање. Стварање државних организација није никако могло да има за свој основ какав уговор. По среди је могло да буде само: или насилно покораване слабијих од стране јачих путем принудне организације власти, или се организована заједница, држава, појавила спонтано, сама од себе, као нужна последица општег социалног развоја. Према томе и закључак противника смртне казне конструисан на оваквој основи произвољан је и неозбиљан.

Не можемо исто тако да примимо ни схватање оних који неповредност људског живота изводе из природног права, јер природно право није уопште никакво право, нити оно као такво постоји. А ако се на природно право мисли као на оно што је *право, правично, juste*, онда то може да буде само основ за манифестацију осећања, али није у стању да буде основ једном научном аргументу у овом смислу.

Најзад, неосновано је гледиште и оних који за основу узимају учење хришћанске религије, и по коме човек нема права да располаже својим животом, па да следствено онда ни на другога не може да пренесе право које ни сам нема. Неосновано је зато што има за основ једно чисто теолошко схватање, које опет у себи нема ничега тачног.

Па ипак зато ми са своје стране тврдимо, да држава, као таква, *нема права* на живот својих поданика.

Извор државног права кажњења неоспорно да лежи у факту потребе одржавања правног поретка, зарад постојања самог друштва у облику државе. И онда, када се пође од тога, да држава своје право на кажњавање црпи из једне опште, заједничке потребе друштва које она представља, и она, држава, долази да својом незаменљивом и највећом снагом задовољи ту потребу, прописујући норме које забрањују сваку ону радњу коју она сматра као опасну по правни поредак, одређујући за њих казнено-правне санкције, све то у циљу заштите правног поретка и мирног

државног живота, — када се пође од тога, онда се иставља питање: докле се простире државно право кажњења, има ли оно својих граница, и шта је критериум за разликовање, докле држава у томе своје праву може да иде и која је то граница коју она не сме да пређе, или, те границе уопште и нема, и она је онда, следствено, у своје праву неограничена. Од решења овога питања зависи и решење питања: има ли држава права да узме живот појединцу или не.

Ако се усвоји схватање, да извор државног права кажњења лежи у заједничкој потреби њених поданика, што је у осталом једино и тачно, и да, следствено, то право државе једино и налази оправдања у томе, онда се мора знати тачно и граница до које може да иде то њено право. Критериум за то, неоспорно, мора да буде сама та потреба која је и изазвала дискреционарно право државе на казну. Зато је нужно да се утврди природа те потребе.

У модерној државној организацији, тачније у једној правној земљи, држава има за дужност да омогући поданицима миран и сигуран живот за развијање њихових економских и умних снага путем законске заштите њихових правних добара. Та заштита манифестује се у прописивању, поред осталих, и кривично - правних норми, које забрањују појединцима све оно што је противно интересу, прво самих појединаца, па онда и целе заједнице. Из те дужности државе проистиче њено право да повредиоца ових норми, више учиниоца, дакле, недо-

пуштених, противправних радњи — казни. Тачније, ово и није право, него само продужење оне исте дужности коју она има. Јер, из дужности да бди над правним поретком резултира двоје: дужност прописивања норми и дужност кажњења повредиоца истих. И једно и друго јавља се као потреба организованог друштва. Према томе, правни основ казне, по општем мишљењу које данас влада у науци, јесте њена нужност за одржање правног поретка, нужност, коју је изазвала сама потреба постојања друштва у држави.

Међутим, сам појам потребе у питању није неограничен. На против, он има своје тачно обележене границе. Апстрахујући у овоме тренутку циљ казне, (то нарочито подвлачимо), *потреба друштва, у односу према кривцу, састоји се само и искључиво у околности да се он, кривац, учини безопасним по средину у којој је по само друштво дакле.* Следствено, када је реч о држави и њеном праву кажњења, онда се то њено право у погледу кривца има да пружи само донде докле то захтева потреба друштвена. Значи, да државно право кажњења није неограничено, него да се оно креће само у границама потребе која је и изазвала то њено право; а како је и та потреба ограничена, то је онда следствено и право државе на казну исто тако ограничено. Јер, држава нема, апсолутно нема могућности да спречи појединца да изврши кривично дело, али зато има могућности да га спречи у даљем вршењу истих. Оно прво представља једно неизбежно зло за

друштво, и све што се може да учини то су превенције које долазе у задатак криминалне политике; а ово друго представља исто тако зло, али зло кога друштво може и мора да се ослободи, и заштита од тога другог зла долази у дужност државе. То је суштина потребе друштва у облику државе. И ту потребу задовољава држава вршећи своје *ius puniendi*.

Из свега овога излази јасно: држава као заступник интереса појединаца и целе заједнице, стоји у односу према њима и према општем интересу, речју, према потреби, као пуномоћник према властодавцу. Вршећи своје право кажњења, она не може да пређе границе датог јој пуномоћства, (у овом случају границе потребе која је и изазвала то њено право), јер то своје право изводи и врши само на основу њега. Поред кажњавања кривца, потреба постојања друштва захтева императивно од државе да повредиоца правног поретка онемогући за вршење нових кривичних дела, да га учини безопасним за друштво. И држава то чини издвајањем кривца из средине у којој се он дотле слободно кретао, путем лишења слободе. У томе тренутку када је кривац лишен слободе, када је он, дакле, престао више да буде опасан за друштво, *у томе тренутку* апсолутно је и дефинитивно задовољена потреба друштва, и то је моменат када се, у случају у питању, завршава и дужност и право државе у погледу кривца. Према томе је јасно, да када држава кривцу узме живот, да је она учинила нешто на шта није имала права. Јер право њено одређује се

потребом постојања друштва, а та је потреба задовољена у тренутку када је кривац путем принудног издвајања, престао да буде опасан по друштво. Друштво не тражи смрт кривчеву, она њему не треба, на против, њему је потребан његов живот. И када држава у пркос томе, изриче смртну казну и свечано је извршује, онда она престаје да буде држава која има своје *ius puniendi*, и такав њен акт не може да се оквалификује другојачије, него као убиство које се ничим, али апсолутно ничим не разликује од убиства које учини појединац, од убиства које она, држава, забрањује својим кривично правним прописима. И зато је Робеспјер лепо рекао, да у очима истине и правде, нису ове сцене које држава приређује смртном казном ништа друго, до подла убиства, свечано извршена, не од стране једнога лица, већ од целог народа, у законитој форми. И то је у истини тако. Стварне разлике нема. Диференцирање је само у толико, што када појединац изврши убиство, онда је он учинио нешто што је противно закону, а када држава, преко свога правосуђа, изврши исто тако убиство, онда је она учинила нешто што је у апсолутној сагласности са тим истим законом. По среди је један и исти законски пропис који једновременно појединцу забрањује а држави допушта да убија. Закон на пр. каже: Ко хотично и с предумишљењем човека убије, да се казни смрћу. Другим речима, исто то казано гласи: Забрањујем ти да убијеш, јер ти немаш права ни на чији живот, али ја имам права да те убијем ако ти учиниш

то. Очевидно једна грозна иронија, једна ненормална и неморална логика, против које се све у човеку буни.¹²

Прецизирана, цела ова мисао може овако да се изрази. Држава вршећи кривично правосуђе, нема права да казни кривца смрћу, јер она, вршећи кривично правосуђе, чини то у име и за рачун другог, за рачун својих поданика и њихов заједнички интерес, а никако по неком свом властитом праву, које би имало свој извор

12) Овде би можда могао да се истакне приговор, како држава онда не би требала кривца да кажњава ни лишењем слободе, јер она исто тако својим кривично-правним прописима забрањује појединцу да он другог лиши слободе. Али, ми мислимо, да између смртне казне и казне лишења слободе геср. између онога када држава убија и онога када лишава слободе, постоји огромно диференцирање. Пре свега казна лишења слободе је главна казна и уједно једина казна у кривично-правном смислу (в. прим. 13.), и када не би било ње, онда у главном не би било уопште ни казне. Друго, у тренутку када кривац, извршивши кривично дело, манифестује тиме антисоцијално расположење, онда он, као члан друштва, постаје опасан по заједницу. У тренутку када изврши дело постоји увек претпоставка да ће он и даље да настави вршење било тог истог или ког другог дела. Држава има за дужност да заштити друштво од њега и он се у томе циљу (поред кажњавања, одмазде), издваја из средине путем лишења слободе. Тај акт државе наилази на потпуно и савршено одобравање њених поданика, чланова друштвене заједнице у облику државе, јер то представља израз њиховог схватања о овоме и њихове жеље у погледу кривца, а све то опет, резултира из опште заједничке *потребе* њихове, која то императивно захтева. Најзад лишење слободе као кривично дело нема апсолутно ничега заједничког са *казном* лишења слободе. Јер ово лишење слободе које чини држава само је казна као таква, а лишење слободе као кривично дело јесте само једна од оних многобројних недопуштених радњи чије извршење санкционише казнени закон. И казном лишења слободе, зато што је то главна казна, кажњава се и лишење слободе као кривично дело, као што се кажњава и кривично дело крађе, разбојништва, утаје и скоро сва друга кривична дела.

у њеној правној личности као таквој. Следствено, кад она то своје право врши, делегирана, као представник организоване заједнице, од стране својих чланова, онда она то своје право може да врши само у границама, које јој као делегираној одређују њени чланови, а које се опет крећу и одређују према њиховој потреби. А како је та потреба прецизно одређена и састоји се у томе: 1^о да се вини извршилац кривичног дела казни за своју недопуштену, противправну радњу, једним злом које он мора да претрпи, то је једно и 2^о ако је он такав да представља опасност по мир и правни поредак заједнице, да се онда и уклони из ње, како је дакле та потреба тачно одређена, то су онда тачно одређене и границе права делегираног, државе дакле, у њеном праву вршења кривичног правосуђа. Према томе, како акција државе, приликом вршења овог правосуђа, мора безусловно да се креће у границама потребе њених поданика, тачније потребе постојања друштва у држави, то као логично излази, да она вршећи ту своју функцију има за задатак двоје: да учиниоца кривичног дела казни за његову радњу, и да га, ако он и после казне представља опасност за заједницу, онемогући за даље вршење кривичних дела. Како се оно прво постиже системом казни, а ово друго могућим издвајањем из друштва, то је онда јасно да се убијање кривца од стране државе, применом смртне казне, појављује као бесправно прекорачење границе коју је тачно обележила потреба постојања друштва у држави. Према томе, како

свако право, ма какве природе оно било, мора да има свој основ, то и право државе на смрт виног извршиоца кривичног дела морало би да нађе свој основ једино и само у потреби организоване заједнице, да она као таква постоји. *А како оно не налази њега у њој, јер та потреба престаје чим је кривац онеспособљен путем принудног издвајања из друштва, то онда и право државе да га убије остаје без икаквог основа. Следствено, држава, као таква, нема права на смрт кривчеву.* То је нешто што не може да се оспори. Па, и када крај свега тога држава убија, онда она чини нешто бесправно, јер на то нема права, и чини нешто неморално и саблажњиво, баш зато што је држава, јер то чини у име народа.

Али, под претпоставком да држава и има право на смртну казну, да видимо да ли је смртна казна као таква уопште казна у кривично-правном смислу и је ли њено присуство у реду осталих казни корисно и потребно.

Неоспорно, да је основни елеменат казне једно зло које према кривцу изриче надлежна државна власт. *De lege ferrenda* то зло, које државна власт изриче против кривца, мора по својој тежини и начину спровођења да буде што приближније ономе злу које је створено кривичним делом у питању, тежини самога дела и најзад виности извршиоцевој. Речју, потребно је да се постигне и изврши еквиваленција зла које је резултат извршеног кривичног дела и зла које се манифестује у казни.¹³

¹³ Казна лишења слободе са својим различитим врстама појављује се као једина права казна, јер испуњује све оне услове које *de lege ferrenda* казна, као таква, мора да има. Она једина пружа могућност да, комбинавана са различитим атрибуцијама, створи, као одмазда, приближан еквивалент за зло произведено кривичним делом. Казна против имовине, новчана казна, *de lege lata* је код нас исто тако казна и то, као и лишење слободе, главна казна, али у кривично-правном смислу она не може уопште ни да се третира као казна. Јер, када се, на пример, један сиромаш за дело из § 213 Каз. Зак. казни са 300 дин. новчане казне, онда та казна представља осетан губитак за његову имовину и у том случају она може и да има један

Смртна казна никада и ни у ком случају није еквивалент за зло учињено кривичним делом, па ма колико то дело било тешко и ма колико кривац био покварен и опасан. Та њена нееквивалентност је двојака и разликује се се у плусу и минусу: или је смртна казна, као зло, несразмерно мања од зла чија је она кривично-правна последица, или је, обрнуто томе, несразмерно већа од тога зла.

Разлози за такво схватање у овоме су

Извршено је на пр. убиство са предумишљајем. Извршено је хладно, мирно, не у афекту, просто тако се хтело. Тако је бар утврђено пресудом. Најтеже кривично дело. Кривично-правна санкција је смрт. Сада, ако је извршилац истога злочинац онда је питање да ли је смрт за њега казна. Усвојили смо да је казна по своме циљу пре свега једно зло које кривац има да издржи. У овом случају казна за кривца никако се не појављује као зло. Савремена техника може да убија без болова и

од својих циљева, одмазду, затим да га застраши и да га на тај начин спречи од даљег вршења тог кривичног дела. Али, када је по среди исто дело и иста казна, а место сиромаша економски моћан, онда је ситуација сасвим другачија: за њега таква казна може да буде чак подстрек за ново вршење истих дела, јер он казну није ни осетио. А казна чија моћ или немоћ зависи од извесних својстава кривчевих ове врсте, није уопште казна. Казна лишења слободе, међутим, погађа сваког подједнако. (Пројекат Каз. Законика за Краљевину Србију од 1910 год. у своме § 26. ал. 2. исправља неправичност геср. неједнакост ове казне у погледу осећања исте од стране осуђених, у толико, што би се по томе пропису одмеравање величине ноћне казне имало да оснива на имовном стању осуђенога. Пројект Каз. Законика за Краљевину С. Х. С. од 1922 год, учинио је исто то у своме § 39. ал. 2.)

без свести о томе.¹⁴ Живот код злочинаца те врсте не представља никакву вредност, следствено онда ни уништење истога за њих није губитак. Код њих је већ постајала решеност и измирење са фактом сопствене смрти. Њих она не плаши, не застрашава их, речју, није казна. И тако, противно једном основном принципу казне, принципу персоналитета, у место да казну издржава кривац, она се преноси на другог — њу издржава друштво. То је случај када је смртна казна, као зло, за кривца несразмерно мања од зла чега је она кривично-правна последица.

Обрнуто томе, оно што се у осталом јавља као правило, док је оно прво редак изузетак, ако је извршилац, па макар и вини, индивидуа којој је живот ипак највеће добро, који дакле, није злочинац и кога је на извршење кривичног дела у питању инспирисало све друго само не злочиначка намера, онда је двадесет година робије највећа казна којом он може да се казни а да се не пређе она граница коју казна као зло, као одмазда, не сме да пређе.

За разлику од вршења осталих кривичних дела, кривична дела која имају за свој објекат људски живот, врше се увек као резултат једне нарочите психичке ситуације у коју долази извршилац, и која је увек, више или мање, анор-

¹⁴ Неки браниоци и предлажу такав начин извршења. Али онда смртна казна, као таква, губи свој *raison d'être*. (Она уопште и нема свој *raison d'être*, али ми то кажемо стављајући се на гледиште схватања браниоца, јер за њих, разуме се, смртна казна има овај разлог постојања.)

мална. Та анормалност не мора да буде последица оболелости мозга, тачније, не мора да буде таква да се она лекарски да констатовати. Међутим, таква психичка ситуација извршиочева у моменту извршења, која се после прегледом не да утврдити, *ирелевантна* је за кривично право. За њега је релевантна само она анормалност која се може да утврди лекарским испитивањем. И када ствар тако стоји, онда је јасно да је смрт, као кривично-правна последица несразмерно веће зло, него оно што га је учинио кривац. Али и да апстрахујемо ову нарочиту психичку ситуацију готово сваког убице (који ми, уосталом, увек сматрамо као неизоставну); нека остане по среди само намерно, чврсто одлучено и хладно извршено убиство, па зар двадесет година лишења слободе, двадесет година напорног принудног рада и гладовања, двадесет година тешког окова, двадесет година мртвачког ћутања — па зар то није казна довољно страшна и тешка? Зар то није максимум зла које друштво баца на једног убицу? Зар то није, најзад, довољно мука и довољно искупљења за дело које је учинио? Можда ће браниоци да истакну приговор како се тих двадесет година никада и не издрже, али такав би приговор био неозбиљан и без основа. Јер пре свега, када се та казна изриче, полази се од тога да она има и да се издржи, а друго, нека од сто њих осуђених на двадесет година робије у окову, нека од сто њих деведесет не издрже целу досуђену им казну а само десет њих нека после пуних двадесет година скину ланце са свога тела — па нам то даје права да говоримо овако.

Зато смртна казна није казна у кривично-правном смислу, онако као што је то на пр. казна лишења слободе, и њој отуда као таквој више не може да буде места у казним законима модерних правних држава. Није казна, нема карактер казне, јер не испуњава ни један од оних услова које казна, као таква, мора да има. Казна мора да има за циљ праведну одмазду за учињено дело, мора да застраши и најзад мора да поправља кривца. А смртна казна има само један циљ, бесциљан циљ — уништавање.

Али и да одвојимо то и да узмемо баш да је смртна казна, као таква, права казна, да видимо да ли је њено присуство у реду осталих казни *корисно и потребно*. Оно што браниоци ове казне виде корисног и потребног у њој, то је прво страх који она изазива код гледаоца и њена висока вредност као криминално-политичке мере услед тога, и, друго, њена потребност отуда што је то једини начин да се друштво ослободи оних његових чланова који подгризају темељ његовог мирног културног и економског развика. И једно и друго је, међутим, без икаквог основа и вредности. Кривац у чије су груди уперене четири пушчане цеви, над чијом главом виси мач или спремљена замка и поред кога стоји ископана рака, — све је то врло далеко од тога да створи страх у маси и да отуда има ону замишљену вредност као криминално-политичка мера. Обрнуто томе, ова језовита сцена која се врши свечано и у име закона, ствара сасвим другу

импресију, диференциалну импресију, према томе ко посматра њено извршење. Ако извршење ове казне посматра културан човек, здравих погледа и концепција, уман и осетљив, онда оно у њему ствара најтежи и најболнији утисак, изазива најстрашнију одвратност и гнушање према људима и земаљској правди и неизмерно саучешће према несрећном ближњем. А ако је, опет, по среди глупа, необразована и неосетљива маса, онда је резултат сасвим другачији.¹⁵ Одузимање живота човеку, праћено спим оним дивљачким формалностима, представ-

¹⁵ Латур описује један такав моменат.

Смртна казна треба да се изврши у 7 часова ујутру. Још у рану зору, цео простор, на коме ће са свима формалностима да се изврши свечано убијање једнога човека, прекрила је маса народа свих доба и узраста. Жена највише. Неколико минута пре одређеног времена целат вади часовник. Време је, време... чују се неколико гласова, као нестрпеливи да сачекају приказ. Све су очи упрте у врата од тамнице. Осуђеник излази. Ах, ево га, ево... виче гомила. Несретник, да би се зиглушио, трчи према гилотини. Жури му се... додаје гомила подижући глас, а дивљачки, животињски кикот пролама се кроз њу... Један секунд доцније све је готово и гомила се враћа са осмехом на лицу, као да се враћа из позоришта. Видео сам, каже Латур, само две жене које су плакале.

Ето то је сва морална импресија коју је на гомилу оставила ова крвава сцена.

Или, на пример, погубљење доктора Лапомера као негатива онога да смртна казна застрашава и да услед тога уздржава људе склоне на вршење кривичних дела.

Како дан његовог погубљења није био тачно одређен, то се огромна маса народа била искупила на месту гилотине, на неколико дана раније, да би могла да присуствује реткој свечаности, када се један велики човек, један чувени лекар, пење на гилотину. А у вече, у очи самога дана погубљења, један из гомиле на неколико корака од самог ешафода, извршио је један тежак злочин за који је тадањи закон доносио исто — гилотину.

ља за њу, зату гомилу, једну врсту забаве, једно животињско разонођење.

У сваком случају, дакле, било једно или друго, смртна казна није у стању да застраши те је на тај начин савршено немоћна да има ону снагу коју јој придају њени браниоци. Обрнуто томе, њено је дејство најнегативније, она деморалише масу¹⁶, она у њој изазива оне дивље, животињске склоности које још код већине имају живота¹⁷.

Па онда случај који наводи Кистијаковски.

Писар московског пешадијског пука Шабун, стрељан, је 9. августа 1866. год., зато што је ударио четног командира. А на неколико дана пре извршења овога дела, он је својом руком преписивао наредбу за корпус, о стрељању једнога редова, што је дигао руку на официра.

Па онда читав низ других примера који очито убеђују да смртна казна нема ону замишљену вредност криминално-политичке мере. Обрнуто томе њено је извршење за гомилу забавно или индиферентно. Лукас прича, да су у Паризу, на врху Монфокоа, стајала вешала на шеснаест стубова, на којима је редовно висило 50—60 злочинаца. Овај ужасни приказ није сметао Парижане да проводе разврат око тих вешала, а лоповима и разбојницима да мирно врше своје операције.

¹⁶ 1863. год., у Ливерпулу, два човека буду кажњена за убиство. Мало после тога једнаесторо људи буду окривљени за овакво злочинство и кривични суд осуди њих четворо на смрт. Ова казна прикупила је 100.000 гледаоца. А после ње, у току неколико месеци, у томе месту извршено је једно за другим три пута више убиства.

¹⁷ Волнеј прича, да је треће године француске републике, за време свог путовања по Француској, видео децу која су се играла *судити*, и онда су узимали мачке, псе и тице као кривце, осуђивали их на смрт, и онда их натацали на колац или им одсецали главе.

Озенбрихен у своме *Алеминском кривичном праву* од 1860. год., износи овај занимљив случај.

Неколико дечака, који су у шуми пасли стоку, саставе између себе, за забаву, кривични суд да суде једноме своме рђавом другу зато што је украо нешто једноме од њих и још се лажно клео да то није учинио. Овај шаљиви

Па онда само извршење. Зар то није за све оне који по дужности морају да извршују ову казну, зар то није једно зло за њих саме. Најзад добровољних извршилаца смртне казне данас више нема или их врло ретко има.¹⁸ А они који изричу смртну казну, хладно и за зеленим столом, ти никада не би пристали да сâми изврше ту осуду.¹⁹ И зато Дикпетјо са разлогом каже. Ви тврдите да је закон који осуђује на смрт правичан, одвећ потребан, моралан; е па лепо, али ја вас питам, ако ви не-

суд осуди га на вешала. И њега обесе, везавши га конопцем испод руку, али му уједно наметну и замку око врта али тако озлаш да га није стезала и била само форме ради. Још потпуно судије нису успеле ни да заврше осуду, кад поред њих протрчи од некуда зец, за којим они сви полете, оставивши друга да виси на дрвету. Зец је заводио судије све даље, конопцац око руку почео је све више да стеже обешеног и он је покушавао да га се ослободи, али се у томе конопцац прекине и он упадне у замку која га удави.

¹⁸) Колико је ово тачно нека покаже овај податак. Као што је познато, телесна казна *шиба* укинута је код нас за друге владе кнеза-Милоша, 1859. год., законодавним решењем ВБр. 2012. Поред осталих мотива којима је то решење образложено наводи се и то, да је ову казну више немогуће извршивати, јер власти полицијске нису у стању да прикупе људе који би је извршивали.

¹⁹) У својој исцрпној монографији о овоме питању, Г. Др. Д. Суботић и води један занимљив пример из наше скоре прошлости о страшном дејству извршења ове казне на самог извршиоца.

За време Тополске Буне, између осталих осуђених на смрт, осуђен је и један свештеник. Извршење смртне казне над њим пало је у део некоме Стеви Никетићу, поручнику из Кнежевца код Враћевшнице, који је, извршујући ову казну, био толико потресен услед стрељања овога свештеника, да је у повратку своме, у кући једнога свога пријатеља, причао, да је услед тога потреса већ болестан и да овај догађај не може дуго да преживи. Наскоро после тога он је оболео душевно и умро.

мате човека који би извршио смртну казну, хоћете ли ви сâми осуђеноме нанети смртни ударац? Предложите судијама, који су навикли да изричу смртне пресуде, предложите им да прате осуђеног на гилотину или вешала; да спуштају нож ешафода или да замичу конопцац. Они ће се отресати тога са ужасом и негодовањем. Зашто? Па такав је закон потребан, моралан, обавезан; осуђени је, ето, крив; савест је била мирна када је пресуда изрицана, откуда онда то да се она сада узнемирава и буни када јој предлажу и да изврши своју осуду.

Све су то негативне атрибуције које прате смртну казну и тако је она не само некорисна него још и страховито штетна.

Међутим, има једна друга ствар преко које браниоци прелазе ћутећи, а коју противници опет никада нису истакли.

Ми смо, говорећи о праву државе на смртну казну, рекли, да друштво не тражи смрт кривчеву, на против њему је потребан његов живот. И то је тако. Убијањем једнога свога члана друштво губи једну привредну јединицу у њему. А како томе као пандан увек одговара још један губитак у жртви кривичнога дела, то је онда јасно, да свака извршена судска пресуда којом је неко осуђен на смрт, *објављује, да је друштво изгубило најмање две привредне снаге* или и више њих. Оваква ситуација на пример. Убијени је за собом оставио незбринуту децу и беду. Убица, кога је земаљска правда послала на онај свет, оставио је исто то за собом. И два обез-

глављена и гола дома, падају сада на терет друштву. То онда убица није кажњен, он је ослобођен казне, а кажњено је друштво. Да се то очигледније покаже ми ћемо да допунимо овакву ситуацију. По среди је једна мала, сиромашна сеоска општина. Сваки њен приход представља приближење ка економском благостању, а сваки њен издатак, удаљивање од тога. На такву једну општину пада сада терет издржавања породица убијених. Или на пр.: судови су у току две године, у једној земљи²⁰⁾, изrekli *четрдесет* смртних пресуда. Нека половина од тога буде помилована. Нека само двадесет њих буде погубљено. И њих двадесет погубљених, физички

²⁰⁾ У времену од 1896—1900 год. код нас је било просечно 19 смртних осуда годишње; од тога броја 15 је и извршено, а 4 су замењене робијом. Међу осуђеницима на смрт за ових пет година било је осам *жесених*, од којих су њих *шест* погубљене (значи 75%) а само двама је смртна казна замењена робијом. Укупан број, међутим, осуђених на смрт у овом петогодишњем периоду био је 92. Од тога броја осуђених, 73 *них су погубљени*, а код 19 њих та казна је замењена робијом. Проценат погубљених био је дакле 79.35% а помилованих 20.65% (Статистика кривичног суђења у Краљевини Србији од 1897—1900 год. Београд, 1909 год. стр. XL.)

Са првом одом од 1901—1905 год. стоји овако: осуђених на смрт било је 1901 год. — 28; 1902. — 9; 1904 год. — 5; 1905 год. — 21. Значи свега на смрт осуђених 65 (просечно 15 годишње). (Статистички Годишњак Краљевине Србије, X. књ. (1905 год.) Београд, 1907. год. Стр. 593.) — Како за овај период нема података о броју извршења ове казне, то, ако се послужимо оном размером осуда извршених смртних пресуда из периода од 1896—1900 год. онда ћемо као приближно имати да је у времену од 1901—1905 год. извршено 51 смртна пресуда. *Значи, у времену од 1896—1905 год, за десет година дакле, пућем смртне казне погубљено је њих сто двадесет и четири.*

1907 год. осуђених на смрт било је 4., а 1908. год. — 12. (Статистички Годишњак, XII. књ. (1907 и 1908 год.) Београд 1913 год. Стр. 772 и 774.

здрави и снажни, представљају двадесет способних привредних јединица. Запо лени на раду за који су, сваки од њих, просечно, за месец дана, може да привреди хиљаду динара. Значи, њих двадесеторо за две године представљају капитал од *пола милциона* динара. На тај начин, друштво се ослобађа неправедно му баченог терета, а убица, ако се не каје и не поправља бар радом и привређивањем својим умањује губитак кога је друштво претрпело у жртви кривичнога дела.

Са те стране посматрана, дакле, смртна се казна јавља као некорисна и најнегативније. Јер друштво је већ у жртви кривичнога дела изгубило једног свог члана, и да би се утешило за то, чини се, да оно изгуби још једнога. Неоспорно, горка иронија и чудна логика таквог схватања.

Исто је тако нетачно и произвољно схватање да ће се само путем смртне казне друштво ослободити злочинаца. После свега онога што смо видели јасно је, да резултати њене примене могу да буду само обрнуте последице. Јер, када се против једне казне буну уверење и правна свест народа, када таква казна, у место позитивно, дејствује негативно, дејствује деморалишући, онда је немоћна и илузорна свака одбрана такве установе. Кад она дејствује негативно и најнегативније, онда је она као таква далеко од тога да носи карактер једне криминално-политичке мере, што иначе мора да буде одлика сваке праве казне у кривично-правном смислу.

На тај начин обара се као неоснован један главни разлог браниоца. Према томе, када је утврђено да држава као таква, вршећи кривично правосуђе, нема права да под видом казне одузме живот кривцу; када се видело да смртна казна не може да се прими као казна у кривично-правном смислу, и најзад када је очигледно и убедљиво да таква установа не само није корисна ни потребна него да је још и штетна и убитачна, — онда је јасно да и са гледишта правног, на првом месту, па онда са гледишта социалног и најзад и са гледишта моралног, смртној казни не може да буде више места, јер она као таква припада далекој прошлости, прошлости када је царовала инквизиција, када су се ломиле руке и када су се усијаним гвожђима вадиле очи кривцу²⁰. Њено присуство *данас* у систему казни, представља један нечувени анахронизам и једно супердиаметрално разилажење са модерним схватањима принципа права, социологије и морала, којима се поноси XX. столеће.

Остаје, међутим, још једно питање. Шта ће друштво да чини, ако смртне казне нестане из реда казни, шта ће оно да чини са кривцима, који, не могући да се поправе, представљају опасност по остале његове чланове, следствено за њега сáмог.

Присталице смртне казне, све без разлике, указивале су на ову опасност која би неминуовно наступила у случају њеног укидања, и тај аргуменат употребљивале су увек као моћно оружје у борби за задржање ове казне. Са своје стране ми ово не можемо да примимо за разлог.

Ако се баци поглед на теорије изнете од Ломброза и на његово учење, које се састоји у томе, што је он антрополошким испитивањима огромног броја криваца дошао до извесних занимљивих резултата: до закључка, да постоји нарочити злочиначки тип, да има дакле злочинаца који се као такви рађају и који на свет доносе извесну предиспонираност за вршење кривичних дела — ако се, велим, обазремо на то учење и ако усвојимо његово схватање, те се на тај начин сложимо са чињеницом да има криваца који су као такви непоправљиви, јер врше кривична дела, не зато што тако хоће,

²⁰) В. Рудолф Квантер, Телесне и смртне казне, *Полицијски Гласник*, год. 1902. стр. 61—288.

него што их на то натерују оне урођене склоности — онда се иставља питање: шта ће друштво да уради са тим кривцима.

Међутим, закључци до којих је дошао Ломброзо, не могу а да се не приме са једном извесном резервом. Они се не јављају као дефинитивно утврђене научне истине и зато са њима треба оперисати као таквима. Али то је одвојено питање у које ми нећемо да улазимо на овом месту²²⁾

Главно да и ако усвојимо схватање да има непоправљивих кривица, који ће да врше кривична дела независно од тога што су већ једном ма како тешко кажњени за исто, — онда је питање је ли уништење таквих криваца једини начин да се друштво ослободи оне опасности коју они носе у себи.

Да прегледамо то. Готово у свим, европским државама у којима је смртна казна укинута²³⁾,

²²⁾ Да напоменемо само ово. Од две ствари једна; или смо у присуству кривца или смо у присуству болесника; трећега нема. А када Ломброзо тврди да има кривца рођених злочинаца, који врше кривична дела не зато што тако хоће него што их на то упућују оне урођене склоности, да то чине, дакле независно од своје воље, онда је уопште немогуће те људе третирати као кривце и називати их злочинцима. По среди је болесник исти такав као и сваки. други и за њега је болница и лечење, а не тамница и оков.

А ако се пође од тога да те људе треба убијати због те њихове болести, јер она смета друштву, онда се преносимо на друго питање у које ми овде нећемо да улазимо. (Не треба само заборавити да би онда требало убијати и сваког другог неизлечивог болесника, а јасно је да је то немогуће. Ти људи нису криви зато што су болесни, исто тако као што то није ни заслуга оних који то нису.)

²³⁾ Смртне казне данас нема у овим државама: у Румунији од 1865 год.; у Португалији од 1867 год.; у Холандији од 1870 год.; у Италији од 1889 год.; у Норвешкој од 1904 год.; у Црној Гори од 1908 год. и скоро у свим

заменења је она казном доживотне робије или затвора. И та се казна строго извршује на тај начин што се никада не скраћује путем помиловања. На тај начин, у земљама које су укинуле смртну казну, нашло се да је једини начин 1^о да кривац буде довољно кажњен, и 2^о да буде безопасан по друштво, — да се он лиши слободе за све време свога живота. Ми, међутим, казну доживотне робије исто тако не сматрамо ни за правичну, ни за добру. Јер, изузимајући две ствари: дивљачко, бесправно убијање и остављање могућности да кривац својим радом привређује, изузимајући те две ствари, доживотно лишење слободе, у томе смислу, изједначаје се скоро сасвим са смртном казном.

кантонима Швајцарске. У Сан—Мирину од 1848 год.; у неким од Уједињених Америчких Држава и у многим Јужно—Америчким Државама.*

*У Енглеској је законом од 1861 год. ограничена примена смртне казне, а у пракси је то учињено још више. У Белгији је смртна казна допуштена али се од 1863 год. не примењује, јер од тада није извршена ни једна; свака се таква казна свршава помиловањем. Финска је у својој Каз. Зак. од 1889. задржала ову казну али у тој земљи није извршена ни једна смртна казна од 1826 год. као ни после доношења Закона од 1889 год. У Аустрији је примена ове казне велика. Од новијих казнених закона смртну казну су задржали *бугарски* од 1899 год. и *јапански* од 1907 год.

Код нас је и по закону и у пракси примена смртне казне страховито велика. Тринаест кривичних дела, по општем Казненом Законику, санкционисана су смрћу. (Издаја земље, § 85 и 85 а. ал. 2; покушај убиства владарца или кога од чланова Његовога Дома, § 87; насиље према владарцу, § 91 а.; чиновник који изврши смртну казну без судске пресуде, или ако пресуда још није постала извршена, § 126; убиство с предумишљајем, § 155; убиство извршено у циљу уклањања препрека приликом вршења ког другог кривичног дела или да би се избегло хватање на делу, § 159; одбацивање деце и слобомоћних, у случају смрти кога од њих (захтева се умишљај), § 172; предумишљајно убиство тровањем, § 179 а. ал. 3; силовање квалифицирано

Казали смо већ, да сматрамо да су двадесет година робије потпун еквивалент и за најтеже кривично дело. Следствено, у потпуном одсуству смртне казне ваља разликовати две ствари: *казну* (а то је лишење слободе са свим атрибуцијама које доноси робија *геср.* затвор, коју кривац треба да издржи, то је једно и *одвојено*, и друго: мера, коју друштво одн. држава треба да предузму према њему *после издржане казне*, ако постоје знаци, који наговештавају да кривац и по издржаној казни прети новим вршењем кривичних дела, знаци који очигледно манифестују његово антисоцијално расположење и

смрћу (и ако је кривац у погледу смрти *нехотићно* делао), § 191. ал. 2.; убиство приликом разбојништва (захтева се умишљај), § 240; хајдук који у хајдуковању изврши казачки злочин, § 245.; кривоклетство, кад је оптужни услед тога осуђен на смрт (захтева се умишљај кривоклетника у односу смрти оптуженог путем судске осуде), § 278 т. 3. и произвођење поплаве услед чега је ко живот изгубио (захтева се умишљај), § 300. Каз. Законика.*

А у Вој. Каз. Законика смртна казна је предвиђена за *једанаест* кривичних дела (злочина).

*Пројекат Каз. Законика за Краљевину С.Х.С. од 1922 год., задржао је смртну казну — § 31., и као начин њенога извршења одредио *вешање* — § 32. Само је њена примена ограничена и своди се само на четири криз. дела, од којих је за два она једина казна (убиство или покушај убиства краља, наследника престола или краљевог намесника — § 86, и извршење злочина каквог од стране хајдука у хајдуковању — § 327), а за друга два она је предвиђена алтернативно са вечитом робијом *геср.* робијом најмање десет година (доложно убиство уопште — § 165 и паљевина која је проузроковала опасност за живот много људи или ако су услед ње више њих живот изгубили или су тешко повређени, а учинилац је све то могао да предвиди — § 187).

Поред смртне казне, пројекат, неумесно, уводи и нову најтежу казну, *вечити* (доживотну) робију; а да би то још теже пало она се предвиђа за *девет* различитих дела (§§ 87, 95 ал. 2, 97 ал. 2, 165, 187, 189, 194, 321, 327 Пројекта),

још увек једну непомиреност са друштвеним установама, поименце са прописима казненог закона. Те две ствари треба строго двојити једну од друге. Казна доживотног лишења слободе није, међутим, таква, јер она и онога кривца који није злочинац Ломброзовог типа, и који после издржане казне треба понова да се врати друштву, она и њега не враћа више никада у живот. И тако, ако се код казне доживотне робије полази од тога да кривац до краја живота њу треба да издржава као *казну*, онда је јасно да смо опет у присуству једног зла које је несразмерно веће од онога због кога је оно и дошло, *eo ipse*, опет у присуству једне казне која не носи карактер казне у кривично-правном смислу. Међутим, ако се казна доживотне робије сматра једним делом као казна, а другим као мера заштите друштва од непоправљивих криваца онда је такво схватање погрешно и неправично. Пре свега, када се кривац осуђује на ову казну онда се он осуђује независно од тога, да ли је по среди непоправљиви кривац, рођени злочинац или је по среди кривац кога су као таквог створили са свим други мотиви. Јер, судска пресуда никада није у стању да то апсолутно тачно утврди, па ма како се узели у обзир: врста дела, начин извршења истога, услови и околности под којима је оно извршено, па најзад и сам антрополошки преглед. Све то није у стању да утврди је ли он непоправљив или није. Следствено, дакле, значи да ће сваки предумишљајни убица, који нема олакшавних околности, бити кажњен до-

животном робијом независно од тога који су мотиви код њега били пресудни у моменту извршења дела. Јер људска правда и тако представља нешто што је релативно. И ето отуда доживотно лишење слободе, као замена смртној казни, не може исто тако да се прими као ни она сама. Када се уклони једно зло, да се на његово место метне мање зло, онда није ништа учињено. А то је случај са смртном казном и њеним субститутом доживотном робијом.

Са своје стране, ми замишљамо овакву ситуацију после укидања смртне казне.

Двадесет година робије као казна потпун су еквивалент за најтеже кривично дело, за убиство са предумишљајем, ма у коме облику оно било извршено. Према томе, на место укинуте смртне казне долази казна двадесет година робије. Та казна представља, с обзиром на одмазду, максимум зла које друштво може да баци на кривца. Значи, са онолико исто обзира, пажње и савести, са колико се прилазило изрицању смртне казне, има сада да се прилази казни *двадесет* година робије, јер се та казна сада јавља као највећа и најтежа. Али када се та казна већ изрекне, онда је потребно да се она безусловно и издржи од стране кривца. Помиловања не може да буде. Ми сматрамо да се помиловање јавља увек као манифестација признања било грешке правосуђа, било рђавости једног закона. Ни једно ни друго не може и не сме да буде у једној правој земљи. Јер, ако је по среди грешка правосуђа,

онда је поновно суђење једина правна установа која може, без повреде ауторитета државног правосуђа, да поправи учињену грешку. Помиловање међутим, које долази од носиоца извршне власти, значи увек једну грубу повреду ауторитета државе и вере у суд. А ако је по среди један рђав закон, онда је помиловање најнецелиходнија мера, јер рђав закон треба дерогирати, а не да шеф извршне власти тиме прећутно констатује да тај закон не ваља, а он, међутим, и после тога остаје у снази.

Зато ми тражимо да се досуђена казна има безусловно и да издржи. Само издржавање, међутим, мора да буде сасвим различито од онога какво је оно данас. Сва зла која та казна доноси са собом кривац мора да издржи, али само зла на која је пресудом осуђен (принудан рад, оков, и др.) а свега онога другог: рђавог поступања, малтретирања, злоупотребљавања — не може да буде, прво зато што би то било незаконито, а друго зато што су последице од тога најнегативније. Један од циљева казне — поправка кривца — у том случају је илузоран. Обрнуто томе, потребно је, и то безусловно потребно, да се заведе такав систем поступања и опхођења са њима, да они, осуђеници, ни једнога часа не осете да се у њима гледају прокажени људи, него да стално имају осећање да их друштво кажњава за њихово дело, да оно хоће да и они, кривци, буду уверени да је осуда правична и да је као такву схвате, али да исто тако стално имају осећање да друштво у њима не гледа изгубљене чла-

нове, него баш обрнуто, да оно са нестрпљењем чека да истекне време осуде, па да их после понова, испуњене и препорођене, прими к себи, дајући им понова сва права која у њему имају и остали њени чланови.²⁴

По издржаној казни од двадесет година, у тренутку када осуђеника треба пустити у слободу, ваља разликовати две ствари: има ли осуђеник услова да по ступању у друштво као слободан човек, часно привређује себи хлеб; то је једно и друго, да ли он има каквог подстрека за поновни живот у друштвеној заједници или га нема. У првом случају, ако осуђеник, који је за двадесет година прекинуо све везе са друштвом, нема услова да себи самостално привређује, потребно је безусловно да друштвена заједница у своме сопственом интересу ствари услове томе човеку, према ономе за шта је способан, да може да привређује да би издржавао себе. То је њена дужност и према њему и према њеним осталим члановима. У другом случају, ако осуђеник, који је издржао казну, има подстрека за живот, или боље, ако га за даљи живот везује љубав према огњишту и деци, или према науци или уметности, или уопште ма према каквом послу, онда такав кривац има најглавније услове за даљи частан живот. Али ако тога нема код њега, ако нема ничега више лепога у животу за чиме би он тежио, онда опет ваља разлико-

²⁴) На овоме систему и начину његовог спровођења ми ћемо се задржати други пут и одвојено.

вати две ствари. Ако је он за време издржавања казне показао једно извесно кајање за дело које је учинио, али и једну резигнираност и савршену индиферентност према своме животу, онда је потребно да се он по издржаној казни упуту на такво место, на такав посао, који ће му ипак у неколико вратити вољу за животом. А ако он за све време издржавања казне стално и систематски показује антисоцијално расположење и својим владањем сигурно обећава поновно вршење кривичних дела, онда смо у присуству тешко поправљивог кривца и он, као такав, представља опасност ако се буде пустио у слободу.

Казали смо : у потпуном одсуству смртне казне ваља разликовати две ствари: *казну* коју кривац треба да издржи, и *меру* које друштво треба да предузме према њему, *после и одржане казне*, ако постоје знаци који наговештавају опасност да кривац и по издржаној казни прети новим вршењем кривичних дела.

За кривце те врсте престаје издржавање казне, јер је време осуде истекло, казне више нема, али настаје ова мера обезбеђења друштва од њега. Та мера састоји се у једном поновном издвајању на један други начин. Он по издржаној казни добија ограничену слободу на тај начин што се упућује у једну изоловану средину. То је какво државно добро, на коме је организовано извесно исто тако државно предузеће. Атмосфера те средине даје утисак потпуно слободног живота. Границе тога добра, које морају да буду врло широке, тако да се

оне не даду лако да виде, морају да представљају немогућност својевољног изласка изван њих. На такво место долази непоправљиви кривац. Свих атрибуција робије нестаје, јер нестаје и ње саме. Следствено нема ни принудног рада. Он ако хоће прилази послу за који је и он му се плаћа као и сваком другом. Ако неће, није обвезан на то. Све потребе за живот он добија у колонији. На томе месту он је слободан и може да чини све што год хоће; једино ограничење је у праву слободе кретања. Границе колоније уједно су и границе његовог просторног кретања. Међутим, стајан надзор, за који он не сме да зна, постоји над њим. Надзор у смислу пажљивог посматрања. *Непоправљиви* кривац може да се поправи под утицајем рада и задовољства које осети од њега. У том случају отпада и последње ограничење и он постаје апсолутно слободан, поновним враћањем у друштво. У случају непоправљивости, међутим, он тамо остаје до краја живота.

На тај начин решава се проблем непоправљивих криваца, (ако њих уопште има),²⁵ у потпуном одсуству најнекултурније установе културног двадесетог столећа — смртне казне.

²⁵ Кажемо: *ако њих уопште има*, зато што ми све оне кривце који врше кривична дела не зато што тако хоће, него што их на то гоне „оне урођене склоности“, третирамо као *болеснике* а не као *кривце* и зато их и не узимамо у обзир; а сви они остали, *прави кривци*, који су то постали, поред осталих, највише из економских и социјалних узрока, ти кривци могу понова опет да постану ваљани чланови друштва, под условом да то исто друштво то *у ме и хоће*.

Зато ми тражимо укидање смртне казне. Тражимо укидање те неморалне, недостојне и неправне установе. Морамо да је укинемо ако нећемо да нам будућа покољења са правом порекну сваку нашу културу, којом се ми данас поносимо. Столеће и по како се води ова борба, а када се обазremo око себе и загледамо у законодавства цивилизоване Европе, онда видимо да половина броја држава у њој још увек својим казним законима прети смртном казном. Данас, међутим, дванаести је час да се законодавци освесте, да се обазру на живот данашњице који тече поред њих и да укину установу која припада далекој прошлости, а која данас својим постојањем представља неморал и злочин према друштву. Ми не можемо више, јер у нама се буну осећање социјалног човека и инстинкт правника, ми не можемо више да трпимо ову установу која је неправна, несоцијална и неморална. Не можемо да трпимо једно страшно зло без кога се може и *мора* да буде.

Да заборавимо за тренутак сва зла која са собом доноси ова казна, па да погледамо само један језовит и страшан моменат при њеном извршењу. Када се на смрт осуђени

разболи у тренутку када казна треба да се изврши, онда се она одлаже и он се, осуђеник, тај најтежи грех друштва, он се лечи, пружа му се свака помоћ чине се сви напори да се он отме од смрти, да би га после, када оздрави, попели на губилиште, да му ту са четири пушчана метка разнесу срце. Или, када жена, осуђена на смрт, у тренутку када треба да буде погубљена, или пред тим, добије *дете*, или га чека, онда се смртна казна не извршује, него се несрећна мати чува, брижљиво чува и негује и чека се да од порођаја прођу четрдесет дана и четрдесет ноћи. А кад прође то време, када се она подигне, опорави, онда је демонско друштво, четрдесет и првога дана, ујутру, у прво праскозорје, свечано и подло пење на губилиште и ту је раставља са животом и са дететом. Па то више није само срамно убиство, то није дивљаштво, то је варварство које припада добу гоњења Хришћана, и уједно — то је савремена установа већине законодавстава цивилизоване Европе.

Још шесетих година прошлога столећа Латур је рекао: Укините је, о ви Французи! Не чекајте да вас у овом делу социалне обнове претекну сви народи. Вера, морал, интерес народа, налажу вам то; дајте народу поуку благиности; отворите злочинцима азил кајања и молитве; не одузимајте му време за његово преобраћање. А ако, најзад, његово срце не испуни кајање и он умре са окорелошћу у греху, као разбојник на крсту, ви нећете имати шта да пребаците себи, ваша ће савест бити мирна.

Али француски народ ни данас то још није учинио и гилотина тамо још увек живи.

А наш народ који је моћан и снажан, пред којим тек лежи будућност и који тек данас има да приђе општој реформи свога права, тај народ не може и не сме да допусти да његов нови казнени законик прими у себе ову тековину мрака, дивљаштва и некултуре.

Ми тражимо достојно правосуђе, а оно није такво ако изриче и смртну казну; нама треба држава која ће да нас штити и да нас води напред, а таква није она која преко свога правосуђа убија; ми хоћемо модерни казнени законик, а такав не сме да зна за смртну казну.

Литература

Авакумовић Ј. Ђ., Теорија казненог права, 1887—1881.

Beccaria C., О zločinah i kaznah, (превод Др. Ј. Шиловића), 1889.

Berner A. F., Abschaffung des Todesstrafe, 1861.

Berner A. F., Lehrbuch des deutschen Strafrechts, (18. изд.) 1898.

Garraud R., Précis de droit criminel, (9 изд.) 1907.

Garraud R., Traité de droit pénal français, (3. изд.) 1913.

Discretiaux J., De la peine de mort, 1827.

Живановић Др. Т., Основи Кривичнога Права, Општи део, (2. изд.) 1922.

Живановић Т., Извршење смртне казне, *Бранич*, 1906.

Кистијаковски А. Ф., Испитивање о смртној казни, (2. изд. Превод П. К. Мијаиловића), 1910

Latur P. de, Abolition de la peine de mort, 1869.

Lacassagne A., Peine de mort et criminalité, 1908.

Lomroso C., L'homme criminel, 1895.

Liszt F. v., Lehrbuch des deutschen Strafrechts,
(12. и 13. изд.) 1903.

Lucas Ch., Du système pénal et du système
repressif de la peine de mort en particulier, 1827.

Montesquien M., De l'esprit des loix, 1851.

Osenbrüggen Ed., Das Alämannische Straf-
rechts in deutschen Mittelalter, 1860.

Перић Ж. М., Расправе д-р Николе Крстића
из позитивног права, (стр. 101—137), 1908.

Суботић Dr. Д., Смртна казна, *Дело*, 1911.

Häring O., Die Todesstrafe, 1911.

Hetzel H., Die Todesstrafe in ihrer kulturge-
schichtlichen Entwicklung, 1870.

Holtzendorff, F. v. Das Verbrechen des Mor-
des und die Todesstrafe, 1875.

33333